

ràdio andorra

i la torre de babel

El 7 d'agost, es compleixen 80 anys de la primera emissió radiofònica d'Andorra.

Varis són els estudis que han aprofundit en la història de la radiofonia al nostre país¹, però poca cosa s'ha dit sobre l'emblemàtic edifici que va acollir les emissions².

Arran del projecte de restauració de **Ràdio Andorra**, vam publicar en la nostra plana web diversos escrits al respecte, ara, per celebrar l'aniversari, voldríem incidir en el fet singular. **Ràdio Andorra** és dels darrers edificis de construcció tradicional i dels primers a emprar tècniques modernes.

Ràdio Andorra i la torre de Babel semblen edificis antagònics, tant real i local un com mitològic i universal l'altre, units només per allò que els va marcar: la comunicació. La gosadia d'arribar al cel amb la construcció d'un zigurat³ va rebre el càstig diví de la incomunicació a través de la diversitat de les llengües. Sense entesa no es va poder culminar tan magna obra i la humanitat es va dispersar pel món per segona vegada (Gènesi, 11). Varis mil·lennis després les ones hertzianes tornaran a connectar a les persones d'una punta a l'altre del planeta. Exemple paradigmàtic va ser **Ràdio Andorra** que a mitjan segle XX congregava oients des de Xile al Japó.

El projecte monumental que els descendents de Noè volien bastir com inici d'una nova societat i que va despertar el temor diví a la creació d'una comunitat perfecta és la base del mite de Babel. La transmissió d'aquesta llegenda travessa la cultura occidental, apareixent en tota mena de manifestacions artístiques. Per posar exemples d'un art tan nou com el cinema la trobem en obres fundacionals, com

¹ G.Osorio, *Ràdio Andorra. La història d'un mite que va fer història* (Andorra la Vella, 2013); M.J.Lluellas, *Les ràdios andorranes. Una qüestió de soberania* (Andorra la Vella, 2018).

² Valoració arquitectònica de l'edifici de Ràdio Andorra i Ràdio Andorra i l'Hotel Rosaleda, diferències íntimes.

³ De la construcció de la torre se'n fa ressó Flavio Josefo en "Antiguitats jueves". Una de les darreres referències ens la brinda Eduardo Mendoza en el divertit "Las barbas del profeta" (Madrid, 2017).

ràdio andorra

i la torre de babel

Metròpolis de Fritz Lang (1927), on es presenta una torre acabada, o en les darreres obres de consum massiu, com el Retorn del Rei la darrera pel·lícula de la trilogia del Senyor dels Anells de Peter Jackson (2003) on la ciutat de Minas Tirith recorda els models flamencs de la torre.

Més enllà de la comunicació, però, hi ha un aspecte poc estudiat d'ambdós edificis que els fa molt propers: la seva construcció. A diferència de la nostra emissora poca cosa se sap de la utòpica torre de l'antic testament. Ens resta només les representacions que s'han anat fent⁴ i, entre elles, cap com la que Pieter Brueghel el Vell⁵. La història de la torre interrompuda permet al pintor holandès explicat amb tot detall l'art de la construcció de l'època, des de l'arribada de materials a la seva transformació i la posada en obra.

La construcció de la torre de Babel, Pieter Brueghel el Vell, 1563 (museu Kunsthistorisches Museum, Viena). Vista de Ràdio Andorra de l'arxiu Miquel Sánchez Baños [http:// www.100-ans-de-radio.com](http://www.100-ans-de-radio.com).

Es tracta d'una de les primeres pintures europees on un únic edifici és el protagonista. Fins aleshores l'arquitectura havia estat un simple decorat que emmarcava l'acció. Només dècades després pren protagonisme però, sempre amb vistes panoràmiques de conjunt, com en les vedute de Canaletto, o des del gravat clarobscur, com les dramàtiques representacions de Piranesi. A mitjan segle XVI el tema de la torre bíblica en la pintura dels països centreeuropeus no era casual. Es tractava d'oposar-se al papat, representant a Roma com la nova Babel i, en aquest cas, sense embuts, agafant directament al Coliseu com a referent. No obstant això, l'oli de Brueghel es destaca

⁴ Com les de Berning conservada en el Maurithuis de La Haya; la de Bril i Kaulbach en el Dahlem de Berlí; la de Van Cleef en Praga; la Van Troyen en la Gemälde Gallerie de Dresde; la Lucas van Balkenborech en la Alte Pinakothek de Múnic o la del mateix Brueghel en el meseu Boymans de Rotterdam. Totes elles datades entre mitjà segle XVI i mitjans del segle XVII. Ja en el segle XX la torre de Fritz Lang de la pel·lícula Metròpolis, de 1927, rescatava aquelles imatges per l'Edat Moderna.

⁵ L'escriptor Aldus Huxley popular pel llibre "Un món feliç" era un gran admirador de Brueghel al que considerava poc valorat per la crítica. En el llibre "Pieter Brueghel el Viejo" (Madrid, 2012) va dir d'ell: Colorista sutil, dibujante seguro y poderoso, con una capacidad para la composición que le permite ordenar armoniosamente las innumerables figuras que pueblan sus cuadros, Brueghel puede presumir de unos méritos estrictamente estéticos que debían valerle el aprecio, incluso de las más estrictas sectas de fariseos... De manera parecida, en su extraordinaria Torre de Babel, representa todos los procesos de su construcción. Estos cuadros son obras de referencia para sus respectivos temas".

ràdio andorra

i la torre de babel

de la resta per ser un tractat gràfic de la construcció que ens permet comparar-lo amb qualsevol obra de la història i què, en el cas de Ràdio Andorra, manté punts de coincidència:

1.- Per començar tenim el lloc. En ambdós edificis es tracta d'un massís rocós que garantia una base sòlida. Però, a més, tant en un com en l'altre la roca forma part de l'estructura de l'edifici. En el cas de la torre es deixa de banda d'extensa planura de Shinar per situar-se en un turó. Podem veure com la roca travessa l'edifici i el consolida amb la intenció final de deixar-la a l'interior a mesura que es vagi revestint. Quelcom similar es va fer amb l'emissora. La penya es va modelar per crear un perímetre utilitzable en planta baixa i un suport directe per la gran sala d'emissors de la planta primera.

Detall de la pintura de Brueghel on es percep el massís rocós travessant la torre. Vista del Puig d' Encamp base de l'emissora andorrana (Miquel Sánchez Baños <http://www.100-ans-de-radio.com>).

ràdio andorra

i la torre de babel

2.- L'aprofitament dels recursos. El color ocre de la pedra calcària del massís i de la façana del zigurat contrasta ostensiblement amb el seu interior de ceràmica vermella. Queda palès que la pedra estreta del puig no es rebutja sinó que es reutilitza, com reitera el pintor en representar, en primer pla, el taller dels picapedrers. En l'angle inferior esquerra podem veure la visita reial als artesans que carretejant blocs de pedra des de la pedrera al taller i, un cop treballats, desfer el camí cap a la façana de l'edifici. En el cas de la infraestructura andorrana la pedra retirada del turó es treballa en carreus, carreuons o paredats per conformar arcs, murs i feixes per bastir la plataforma de l'edifici i el seu tancament perimetral.

Picapedrers al segle XVI i al segle XX. Tot i el quatre segles de diferència la pedra continuava necessitant la força dels braços per ser extreta. Miquel Sánchez Baños [http:// www.100-ans-de-radio.com](http://www.100-ans-de-radio.com).

3.- Els mitjans de transport. La mole babeliana, va aprofitar la fermesa de la roca però, també, la seva situació estratègica a tocar del mar. El port facilitava l'arribada de materials que no trobaven a prop, com recull l'artista en la part baixa del quadre. Podem veure el tràfec de barques carregades de maons i calç, així com, l'arribada de raïms amb troncs, que indicaria la proximitat d'una desembocadura fluvial. El material s'apila endreçadament al moll per rams a l'espera de transportar-lo a l'obra a través de carros o grues.

Respecte a **Ràdio Andorra** les necessitats logístiques tenien més a veure amb el futur funcionament de l'equipament que en la seva construcció. Si la carretera era quelcom bàsic per facilitar tant l'obra com l'arribada dels grans aparells de l'emissora la proximitat al llac d'Engolasters i a **FHASA** era fonamental per l'èxit de l'empresa. El primer proporcionava la làmina d'aigua, perfecte per expandir les ones cap a tot el món, mentre que el segon subministrava l'abundant energia que es necessitava per emetre.

ràdio andorra

i la torre de babel

Brueghel representa en el seu quadre l'activitat frenètica que envoltava una gran construcció. Tota classe de transport apropaven els materials a l'obra. En les fotografies de l'obra andorrana podem apreciar la carretera, la línia elèctrica i la connexió amb les antenes d'Engolasters, tres peces bàsiques per l'èxit de l'emissora.

4.- La voluntat estètica⁶. Hi ha la intenció de projectar una potent imatge de l'edifici independentment de l'organització interior. Així mentre l'estructura segueix l'esquema helicoidal típic del zigurat la façana es genera per tambors superposats. Aquesta discrepància devia obeir al desig de transmetre la distància entre les formes tradicionals i senzilles de les comunitats centreeuropees respecte a la pompa i la complexitat de l'església catòlica romana. La màscara culta de la pedra treballada, que amaga l'interior popular, de parets de maó nu, era una forma explícita de retratar les contradiccions del papat i justificar la reforma protestant. Però, a més, Brueghel transmet amb els canvis d'estil dels diferents pisos el pas del temps i, amb ell, la pèrdua de la idea original, que va acabar amb l'abandonament de l'empresa. De la inicial base fortificada romana es va passant, progressivament, a les obertures palatines gòtiques dels pisos superiors, en una evolució estilística que abasta, ben bé, cinc segles de la història de l'arquitectura. El pintor aprofita un recurs arquitectònic per representar les tensions

---

⁶Com descriptiu A. Riegl (El culte modern dels monuments, 1903) el valor artística o *Kunstsollen* és relatiu i variable en cada moment de la història. En aquest sentit l'apreciació de Ràdio Andorra va remetre amb l'auge de l'arquitectura moderna però, això no treia que fos reconeguda la forta voluntat estètica de l'arquitecte R. Trilhe (1903-1987) en aquesta fase de la seva trajectòria professional. Curiosament al tornar al seu país els seus projectes van virar cap un racionalisme ortodox com en les facultats de medicina i dret de Tolosa.

ràdio andorra

i la torre de babel

religioses entre Roma i les societats flamenques i alemanya del nord⁷.

La formació d'una façana representativa, independent de l'interior, era un procediment habitual en el projecte arquitectònic fins que les avantguardes el van posar en tela de judici.

En la nostra emissora també trobem una forta voluntat expressiva que no concorda amb els espais interiors. La torre cilíndrica, la galeria finestrada o la façana tradicional superposada a la façana de tramuntana cercant superar la imatge d'edifici industrial, que la mera projecció de l'interior donaria, per crear un símbol arquitectònic.

Només cal comparar **Ràdio Andorra** amb **FHASA** per adonar-se de les diferències entre un edifici que no vol amagar la seva funció respecte a un altre amb marcada intenció estètica.

Aquest desig es formalitza a través de la interpretació lliure d'elements de l'arquitectura andorrana de gran valor simbòlic, com la torre de l'església de Santa Coloma o les obertures del colomer de Casa de la Vall.

5.- Habilitat tecnològica. Fins a la modernitat l'arquitectura havia emprat totes les tècniques que es coneixien sense menysprear cap. Brueghel aprofita aquest fet per passar d'un sistema radial a un circular i així reflectir la confusió que va paralitzar la torre. Si observem els nivells quart i cinquè trobem un sistema de contraforts radials coberts per voltes rampants de mig punt amb arcs faixons que cobreixen escalinates ascendents cap a un nucli central novament

Imatges de les obres en construcció. La part superior de la torre de Babel i el primer pis de Ràdio Andorra. Una creix descompensada i l'altre per nivells.

⁷ El 31 d'octubre de 1517 Martí Luter va fer públic a Wittenberg les seves 95 tesis, amb les que atacava la venda d'indulgències pel finançament de la basílica de Sant Pere, i contra la corrupció del papat. Encetava la Reforma protestant que va marcar la història d'Europa i del catolicisme.

ràdio andorra

i la torre de babel

telescòpic. Per contra, en la part superior de la construcció les galeries passen a ser horitzontals i concèntriques, com a suport d'un estrany amfiteatre que embolcalla el nucli.

L'emissora andorrana també va aprofitar tota la tecnologia constructiva disponible, des de la més tradicional a la més moderna. La caixa exterior es va bastir amb murs de càrrega que feien tant la funció portant com la compositiva, mentre que en l'estructura interior es va utilitzar el formigó armat per assolir les grans llums que necessitava l'edifici. L'arquitecte R. Trilhe va saber treure profit tant de l'ofici manual dels picapedres espanyols, que havien alçat FHASA, com dels estudis tècnics dels enginyers francesos.

Els sistemes radials i concèntrics superposats en la part final de la torre de Babel vol representar les distorsions en la seva construcció. Les parets de càrrega tradicional i l'encofrat dels pòrtics del balcó de la façana posterior de Ràdio Andorra ens permet veure com s'aprofiten totes les tècniques per bastir l'emissora.

Reescrit a Escaldes-Endordany, el 6 d'Agost del 2019